Copyright & Creative Commons:
The copyright of articles published in the *Journal of Legal Reserach* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature.
For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The International Responsibility of the Republic of Turkey Arising from Violations of the Rights of Syrian Kurds During the 2010s

Seyyed Ghasem Zamani[1], Shayan Seyyedahmadi[2*]

S.D.I.I.
The SD Institute of Law Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh Research and Study Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jlr.2022.335445.2016

Received:
27 February 2022

Accepted:
10 May 2022

Published:
5 May 2026

Abstract

Since the outbreak of the Syrian crisis in 2011, the Republic of Turkey has allegedly acted in contravention of its obligations under international law, including the duty to prevent and prohibit the movement of armed forces across its borders and the prohibition against supporting jihadist and terrorist groups, including ISIS (Da'esh). On 9 October 2019, the Turkish armed forces, accompanied by thousands of Islamist militias, launched a military operation by land and air against northern Syria, thereby allegedly committing se grave breaches of jus cogens obligations against the Syrian Kurdish minority. An examination of the international responsibility of the Turkish State is warranted, particularly in light of the International Law Commission's Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, which constitute the principal normative framework governing this form of responsibility. This study seeks to substantiate the hypothesis that the Republic of Turkey bears international responsibility, under the rules and obligations of international law, for the manifest violations of the rights of Syrian Kurds. Establishing such responsibility may provide a promising avenue for reinforcing the sanctions and enforcement mechanisms of international law. The article argues that Turkey's military intervention in northern Syria constitutes an internationally wrongful act and that, on the basis of the enshrined principles of international responsibility, the Turkish State may accordingly be held internationally responsible. Furthermore, arguments based upon necessity or self-defence are insufficient to preclude or excuse Turkey's international responsibility for the acts in question.

1. Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
Email: zamani@atu.ac.ir
2. (*Corresponding Author), PhD Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
Email: seyedahmadish@gmail.com

Keywords: Kurds, Syria, Ethnic Minority, Turkey, International Responsibility of the State.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Role of Kurdish Rights in Syria in the Second Decade of the Twenty-First Century from the Perspective of International Law", Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
Funding: The author(s) recived no financial support (funding. Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or pouplication of this article.

Author Contributions:
Seyyed Ghasem Zamani: Validation, Data Curation, Supervision, Project Administration.
Shayan Seyyedahmadi: Methodology, Software, Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:
Zamani, Seyyed Ghasem & Shayan Seyyedahmadi. “The International Responsibility of the Republic of Turkey Arising from Violations of the Rights of Syrian Kurds During the 2010s”. *Journal of Legal Research*, 25, no. 65 (May 5, 2026), 7-40.

Extended Abstract

The interventionist and destructive role of the Turkish government in the Syrian crisis since 2011, together with its attempts to impose its political and military policies upon the Syrian conflict, has constituted a significant challenge to several fundamental obligations under international law, including the obligation to prevent the unlawful movement of armed groups across international borders and the prohibition against supporting terrorist and jihadist organizations, including ISIS (Da'esh). On 9 October 2019, the Turkish armed forces launched a military operation against northern Syria, supported by thousands of Islamist militia forces. This military intervention constituted an alleged grave and manifest violation of peremptory norms (jus cogens) of international law and resulted in serious violations of the rights of the Kurdish minority in Syria. In this regard, a comprehensive examination of the international responsibility of the Turkish State appears warranted. This study seeks to demonstrate that Turkey's military intervention and its alleged violations of the rights of Syrian Kurds engage the international responsibility of the Turkish State under the established principles and obligations of international law. Establishing such responsibility may provide an important avenue for strengthening international legal sanctions attributing to the protection of minority rights. The article argues that Turkey's military operations in northern Syria may be characterized as an internationally wrongful act attributable to the Turkish State, thereby giving rise to international responsibility under the framework of the International Law Commission's Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). Furthermore, justifications based on necessity, national security, or self-defence are insufficient to preclude the wrongfulness of the conduct in question or exempt Turkey from international responsibility. During the Syrian civil war, Kurdish communities sought to protect themselves from widespread violence and political marginalization. Kurdish groups, which had historically experienced exclusion under successive governments in Damascus, perceived the instability generated by the Syrian conflict as an opportunity to establish autonomous political and administrative structures capable of protecting their rights as an ethnic and cultural minority and safeguarding their socio-cultural identity. Nevertheless, despite the blissful advancements characterizing the twenty-first century world, Kurdish populations in the region have continued to face heinous human rights violations allegedly perpetrated by Turkish military forces and extremist armed groups, including ISIS militants. Turkey has consistently characterized Syrian Kurdish armed groups, particularly the People's Protection Units (YPG), as affiliated with the Kurdistan Workers' Party (PKK) and therefore as terrorist organizations threatening Turkish national security. On this basis, Turkish authorities repeatedly declared their intention to eliminate these groups irrespective of international political consequences, including tensions with NATO allies. The Turkish military intervention was facilitated in part by the decision of the administration of United States President Trump to withdraw American forces from border areas adjacent to Turkey. Consequently, Kurdish forces that had previously cooperated with the United States-led coalition in military operations against ISIS found themselves confronted by one of NATO's most powerful armed forces. On 9 October 2019, Turkey commenced Operation Peace

Spring with the declared objective of removing Kurdish armed groups from border regions controlled by the People's Protection Units. During the operation, Turkish military forces subjected numerous border towns and Kurdish positions to artillery and mortar attacks. The legality of these actions under international law, particularly in relation to the principles governing the use of force, proportionality, necessity, and the protection of civilians and minorities, constitutes one of the principal subjects of this study. The principal research question addressed in this article concerns the nature and extent of the international responsibility borne by the Turkish State in the event that violations of the rights of Syrian Kurds are established. The hypothesis advanced herein is that, insofar as Turkey is shown to have participated in or contributed to such violations, it incurs international responsibility under the rules and obligations of international law. The article is organized into three parts. The first part examines the violations of the rights of Kurdish populations in Syria. The second part analyzes the attribution of conduct to the Turkish State under international law, particularly with regard to the actions of armed groups allegedly supported by Turkey, and evaluates these actions in light of the law governing state responsibility and breaches of international obligations. The third part addresses the implementation and enforcement of Turkey's international responsibility arising from violations of the rights of Syrian Kurds. In this context, the article examines issues relating to reparations, the possibility of diplomatic protection by the Syrian State, and the capacity to initiate proceedings before international judicial bodies against Turkey. The article further argues that northern Syria faces the risk of humanitarian catastrophe and ethnic cleansing and that mere political condemnation of Turkish actions is insufficient to prevent the killing of civilians, demographic transformation of the region, and the resurgence of extremist violence associated with ISIS. Under the Charter of the United Nations and the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), all States bear an obligation to cooperate in bringing serious violations of international law to an end. Accordingly, the issue transcends the security and well-being of Kurdish populations alone and implicates the broader peace and security of the Middle East and the international community as a whole.

کپی‌رایت مقالات منتشرشده در نشریه پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده/نویسندگان محفوظ است. این نشریه به‌صورت دسترسی آزاد منتشر می‌شود و تمامی مقالات آن تحت مجوز Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) منتشر می‌گردند. این مجوز اجازه استفاده، بازنشر و بازتولید محتوا در هر نوع رسانه‌ای را می‌دهد، مشروط بر آنکه به منبع اصلی به‌درستی استناد شود و استفاده صرفاً غیرتجاری باشد.
برای کسب اطلاعات بیشتر، به صفحه «سیاست‌های دسترسی آزاد» نشریه مراجعه فرمایید.

مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه ناشی از نقض حقوق کردهای سوریه در دهه دوم قرن ۲۱ میلادی

سید قاسم زمانی[۱]، شایان سیداحمدی[۲*]

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله: علمی ـ پژوهشی

DOI:
10.48300/jlr.2022.335445.2016

تاریخ دریافت:
۸ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵

چکیده

دولت ترکیه از زمان آغاز بحران سوریه در سال ۲۰۱۱، بسیاری از تعهدات بین‌المللی خود را ازجمله لزوم جلوگیری و ممانعت از ورود نیروهای نظامی و عدم حمایت از گروه‌های جهادی و تروریستی (داعش) زیر پا نهاده است. ارتش ترکیه سرانجام در ۹ اکتبر ۲۰۱۹ به همراه هزاران شبه‌نظامی اسلام‌گرا از هوا و زمین به شمال سوریه حمله کرده و مرتکب نقض فاحش و آشکار قواعد آمره حقوق بین‌الملل علیه اقلیت کُرد سوریه گشت. بررسی مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه با توجه به پیش‌نویس طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها به‌عنوان مبنای اصلی این شکل از مسئولیت‌ها ضروری می‌نماید. در این پژوهش به اثبات این فرضیه پرداخته‌ایم که دولت ترکیه در قبال نقض آشکار حقوق کُردهای سوریه بر اساس قواعد و تعهدات حقوق بین‌الملل دارای مسئولیت بین‌المللی است که اثبات آن، روزنه امیدبخشی از تضمینات حقوق بین‌الملل را می‌گشاید. در فرض مذکور این پژوهش، دولت ترکیه با حمله به شمال سوریه مرتکب عمل متخلفانه بین‌المللی شده و از این باب و بر اساس منابع مسئولیت بین‌المللی، مسئول شناخته می‌شود و مباحثی چون اضطرار و دفاع مشروع جهت توجیه اعمال ترکیه از آن کشور رفع مسئولیت نخواهد کرد.

۱. استاد، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.
Email: zamani@atu.ac.ir

۲. (*نویسنده مسئول)، دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

Email: seyedahmadish@gmail.com

کلیدواژه‌ها: کُردها، سوریه، اقلیت‌ها، ترکیه، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «نقش حقوق کردها در سوریه در دهه دوم قرن بیست و یکم از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

حامی مالی :

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان :

سید قاسم زمانی: اعتبارسنجی، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.

شایان سیداحمدی: روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن ـ پیش‌نویس اصلی، نوشتن ـ بررسی و ویرایش، تصویرسازی.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

زمانی، سید قاسم و شایان سیداحمدی. «مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه ناشی از نقض حقوق کردهای سوریه در دهه دوم قرن ۲۱ میلادی». مجله پژوهشهای حقوقی، ۲۵، ش. ۶۵ (۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵)، ۷-۴۰.

مقدمه

در جنگ داخلی که سوریه را از هم پاشید، کُردها سعی کردند خود را از مهلکه نجات دهند. آنها که همواره در رژیم‌های سابق دمشق عقب رانده شده‌اند با برقراری یک سیستم خودمختار سیاسی که حقوق آنها را به‌عنوان اقلیت مورد حمایت قرار دهد و ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی آنها را تضمین کند، شانسی تاریخی یافته‌اند.

در دهه دوم قرن بیست و یکم که گفته می‌شود در ۵۰ سال اخیر علم و فناوری به اندازه کل تاریخ بشریت پیشرفت کرده است، در همان منطقه مردم کُرد همچنان قربانی ارتکاب شدیدترین جرایم حقوق بشر و بشردوستانه از جانب نیروهای نظامی دولت ترکیه و گروه‌های شبه‌نظامی داعش قرار می‌گیرند.

ترکیه نیروهای کُرد سوریه را بخشی از پ.ک.ک[۳] و سازمانی «تروریستی» می‌خواند. درنتیجه آنان را خطری برای امنیت ملی خود می‌داند و بارها گفته به هر قیمتی که شده آنان را نابود خواهد کرد، حتی به قیمت از دست دادن متحدانش در ناتو. حمله ترکیه پس از تصمیم ناگهانی دونالد ترامپ رئیس‌جمهور آمریکا، با خروج سربازان آمریکایی از مناطق مرزی با ترکیه امکان‌پذیر شد؛ اما این حملات افکار عمومی جهان را با کُردها همراه کرد. در حالی که بسیاری از کُردها از ناامیدی حرف می‌زنند، برخی دیگر حمله ترکیه به کردها را فرصتی برای جهانی شدن می‌دانند. بیش از ۱۰ هزار قربانی در جنگ با داعش باعث شده کُردها طرفدارانی قدرتمند در اروپا و آمریکا پیدا کنند. کردها که به همراه نیروهای ویژه ائتلاف به رهبری آمریکا توانستند داعش را شکست دهند، ناگهان خود را در مقابل دومین ارتش قدرتمند ناتو دیدند. همچنین در ۲۴ آگوست ۲۰۱۶، دفتر نخست‌وزیر جمهوری ترکیه آغاز عملیات «سپر رودخانه فرات» را اعلام کرد؛ عملیاتی نظامی که توسط نیروهای هوایی و زمینی ترکیه و با حمایت گروه‌های مسلح وابسته انجام شد و هدف آن پاک‌سازی مناطق شمالی سوریه هم‌مرز با ترکیه از آنچه به‌اصطلاح «گروه‌های تروریستی» خوانده می‌شدند، ازجمله داعش (ISIL)، کردها و نیروهای تحت حمایت ایالات متحده آمریکا بود. عملیات از آگوست ۲۰۱۶ تا پایان مارس ۲۰۱۷ به طول انجامید و به این نتیجه منجر شد که نیروهای ترکی و گروه‌های مسلح وابسته، کنترل بخش‌هایی از طرابلس، آزاز و شهرالباب از ایالت آلپو را به دست آوردند. آنکارا از روز نهم اکتبر ۲۰۱۹ عملیات «چشمه صلح»[٤] را با هدف پاک‌سازی مناطق مرزی از شبه‌نظامیان کُرد عضو یگان‌های مدافع خلق آغاز

---

۳. حزب کارگران کردستان شاخه‌ای نظامی به رهبریت عبدالله اوجلان از کُردهای علوی ترکیه است که هدف آن آزادی برای کردستان است که علیه دولت ترکیه سال‌های متمادی است که به مبارزه مسلحانه روی آورده است.

4. More information about this, see: Human Rights Journalism, “New Evidence Pointing to Ahrar al-Sharqiya’s Responsibility for Field Executions in Suluk during “Operation Peace Spring”, 2020.

کرد. ترکیه نیروهای شبه‌نظامی کُرد را «تروریست» می‌خواند و از ابتدای شروع این عملیات مواضع این نیروها را در شهرهای مختلف مرزی زیر آتش گلوله‌های توپ و حملات خمپاره‌ای قرار داد.[۵]

در این مقاله سؤال این است که در صورت اثبات نقش دولت ترکیه در نقض حقوق کُردهای سوریه، ترکیه چه مسئولیتی دارد؟ فرضیه ما این است که در صورت نقش داشتن دولت ترکیه در قبال نقض حقوق کُردهای سوریه بر اساس قواعد و تعهدات حقوق بین‌الملل می‌تواند موجبات مسئولیت بین‌المللی دولت مشارٌالیه را در پی داشته باشد. مقاله مزبور به سه بخش تقسیم شده است؛ در قسمت اول نقض حقوق کُردهای سوریه و در قسمت دوم انتساب نقض حقوق کُردها به دولت ترکیه بر اساس موازین حقوق بین‌الملل را مورد بررسی و تحقیق قرار خواهیم داد که این بخش به سه بخش فرعی حملات نظامی دولت ترکیه، اقدامات گروه‌های شورشی تحت حمایت دولت ترکیه و رویکرد قواعد حقوق بین‌الملل در قبال نقض تعهدات بین‌المللی تقسیم می‌شود. در قسمت سوم نیز به بحث اجرای مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه به‌واسطه نقض حقوق کُردها در سوریه خواهیم پرداخت که در چهارچوب آن جبران خسارت، حمایت دیپلماتیک دولت سوریه از کُردها و حق اقامه دعوی در مراجع بین‌المللی علیه ترکیه را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- نقض حقوق کُردهای سوریه

در مواجهه با تاریخ نمی‌توان انکار کرد که امور راجع به حقوق بشر و اقلیت‌ها واجد جایگاهی بین‌المللی هستند و منشور، خود از لحاظ شکلی و حقوقی این امر را از سطح ملی به حوزه بین‌المللی کشانده است و بارها تعهدات اعضای خود را برای ارتقای احترام و رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای هم خاطرنشان کرده است، اموری که موضوع تعهدات بین‌المللی (عرفی ـ معاهده‌ای) قرار گرفته‌اند، دیگر داخل در حوزه صلاحیت داخلی دولت‌ها به شمار نرفته و بند هفت ماده ۲ منشور ملل متحد در مورد آن نقش بازدارندگی را ایفا نمی‌کند.[٦] همچنین حقوق بشردوستانه بین‌المللی، بخشی از موازین حقوقی ناظر بر مخاصمات مسلحانه است که نحوه انجام عملیات جنگی و رفتار متخاصمان را در راستای غایت «انسانی شدن» مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی تنظیم می‌کند. در این راستا حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز در

Available at: https://stj-sy.org/en/new-evidence-pointing-to-ahrar-al-sharqiyas-responsibility-for-field-executions-in-suluk-during-operation-peace-spring/

5. OHCHR Report, "Syria: Monthly Human Rights Digest: Between a Rock and a Hard Place - Civilians in North-western Syria", 30 Jun 2018. Available at: https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-monthly-human-rights-digest-june-2018

٦. سید قاسم زمانی، بیست و یک گفتار در حقوق بین‌الملل بشر (تهران: خرسندی، ۱۳۹۵)، ۷۱.

مورد تمامی طرف‌های هر مخاصمه مسلحانه، صرف‌نظر از طرف آغازگر آن مخاصمه اعمال می‌شود. این حقوق متضمن کلیه مقرراتی است که ناظر بر حمایت از نوع بشر در مخاصمات مسلحانه است؛ توسل به زور بر اساس ماده ۲(۴) منشور ملل متحد ممنوع است. دولت‌ها می‌توانند تنها در مقام اعمال حق دفاع مشروع ذاتی خود به‌صورت فردی یا جمعی (ماده ۵۱) یا در چهارچوب اقدامات نظامی شورای امنیت (مواد ۳۹-۴۳) به زور متوسل شوند.[۷]

بر اساس گزارش دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، درباره وضعیت حقوق بشر در جنوب شرق ترکیه در بازه ژوئیه ۲۰۱۵ تا دسامبر ۲۰۱۶، نیروهای امنیتی ترکیه در جریان عملیات‌های امنیتی مرتبط با درگیری با حزب کارگران کردستان و گروه‌های مرتبط، دست به «تخریب گسترده، کشتار و دیگر موارد شدید نقض حقوق بشر» زده‌اند و برآورد شده است که بین ۳۵۵ هزار تا ۵۰۰ هزار نفر (که بیشتر آنان کرد بوده‌اند) آواره شده‌اند؛[۸] به‌علاوه در تصاویر ماهواره‌ای دیده می‌شود که خانه‌ها در حملات ویران شده‌اند. در این گزارش از سایر رویکردهای نیروهای امنیتی ترکیه نیز سخن به میان آمده است.[۹] طبق این گزارش در اوایل سال ۲۰۱۶ در شهر «جزیره» حدود ۱۹۰ نفر بدون غذا و دارو در زیرزمین‌های خود محبوس شدند، قبل از آنکه در درگیری‌ها کشته شوند.[۱۰] هم‌زمان ارتش ترکیه در خبری اعلام کرد که ۷۱ شبه‌نظامی کُرد وابسته به گروه یگان‌های مدافع خلق را در عملیات «سپر فرات» در سوریه کشته است.[۱۱]

در ۱۵ اکتبر ۲۰۱۹ سخنگوی کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، روپرت کولویل[۱۲]، در یادداشت نشست خبری درباره شمال شرق سوریه اعلام کرد که «اعدام‌های صحرایی توسط گروه‌های مسلحِ وابسته به ترکیه می‌تواند نقض جدی حقوق بین‌الملل بشردوستانه باشد و ممکن است به جنایت جنگی بینجامد». وی همچنین گزارش‌های دریافت‌شده درباره کشته شدن

---

۷. دیتر فلک، حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، ترجمه سید قاسم زمانی و دیگران، چاپ چهارم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۱۹.

8. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Report on the Human Rights Situation in South-East Turkey (July 2015 to December 2016) (Geneva: OHCHR, 2017); OHCHR, "UN Report Details Massive Destruction and Serious Rights Violations in South-East Turkey". press statement, March 10, 2017. https://www.ohchr.org/fr/statements/2017/03/un-report-details-massive-destruction-and-serious-rights-violations-july-2015

۹. برای مطالعه بیشتر نک: گزارش زید رعدالحسین

United Nations Human Rights, "Darker and More Dangerous: High Commissioner Updates the Human Rights Council on Human Rights Issues in 40 Countries", 2017. Available at: https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2017/09/darker-and-more-dangerous-high-commissioner-updates-human-rights

10. OHCHR Report, "Syria: Monthly Human Rights Digest: Between a Rock and a Hard Place - Civilians in North-western Syria", Op. Cit.

11. The Syrian Observatory For Human Rights, "12 Bodies were Found outside the City of Adra", 2013. Available at: https://www.syriahr.com/en/3965/

12. Rupert Colville

هورین خلف، سیاست‌مدار کُرد و دبیرکل حزب «آینده سوریه»، را مطرح کرد و تصریح نمود «که ترکیه در صورت اعمال کنترل مؤثر بر گروه‌های وابسته، می‌تواند از منظر مسئولیت دولت، مسئولِ نقض‌های ارتکابیِ آنها تلقی شود».[۱۳] همچنین سازمان عفو بین‌الملل، در ۱۸ اکتبر ۲۰۱۹ با استناد به شواهد ویدئویی و میدانی گزارش داد که هورین خلف در جریان تهاجم به شمال شرق سوریه توسط اعضای گروه مسلح احرار الشرقیه، از گروه‌های هم‌پیمان ترکیه، از خودرو بیرون کشیده شد، مورد ضرب‌وشتم قرار گرفت و سپس کشته شد؛ و این اقدام را در زمره نقض‌های جدی جنایات جنگی دانست و مسئولیت دولت ترکیه نسبت به نیروهای هم‌پیمانش را قابل طرح قلمداد کرد.[۱۴] به‌علاوه گروه شورشی احرارالشرقیه که تحت حمایت دولت ترکیه سه نفر از نیروهای پزشکی و درمانی به نام‌های مدیا خلیل، محمد بوزان و هوی خلیل را در تل ابیض اعدام کرده است. بنا بر اطلاعات و گزارش‌های جمع‌آوری‌شده در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۹، اعضای احرارالشرقیه مانع حرکت آمبولانس هلال‌احمر در نزدیکی شهر سولوک شدند و بلافاصله هر دو راننده آن، محمد بوزان و هوی خلیل را با ضرب گلوله به سرشان کشتند و سپس آمبولانس را به سمت بیمارستان الاهلی رانده و اجساد را در جلوی بیمارستان انداختند و پرستار مدیا خلیل عیسی را که در بیمارستان به‌عنوان پرستار کار می‌کرد، به قتل رساندند.[۱۵]

به گزارش کمیساریای عالی حقوق بشر، همچنین در تاریخ ۱۳ اکتبر در بزرگراه تل تامور در رأس‌العین، دست‌کم چهار غیرنظامی ازجمله دو روزنامه‌نگار کشته شده و ده‌ها نفر زخمی شده‌اند. همچنین در ۱۱ اکتبر، چهار مرکز بهداشتی در اثر حمله هوایی و حملات زمینی توسط نیروهای ترکیه و گروه‌های مسلح وابسته در منطقه رأس‌العین آسیب دیدند و روز بعد یعنی در ۱۲ اکتبر یک مرکز پزشکی متعلق به صلیب سرخ کُرد به‌طور مستقیم با حمله هوایی مورد اصابت قرار گرفت که این امر موجب شد تا مقامات کردستانی ارسال تجهیزات و عملیات بیمارستانی را به دلیل ادامه بمباران شدید در استان‌های حسکه و رقه متوقف کنند.[۱۶] در حملات نیروهای نظامی ترکیه علیه کُردهای سوریه، نقض حقوق بشردوستانه کاملاً ملموس و محرز است؛ اصل تفکیک میان جمعیت نظامی و غیرنظامی و همچنین ضرورت و تناسب کاملاً نقض شده‌اند که در این مورد باید به وضعیت شمال سوریه از حیث افراد ساکن در این منطقه و تراکم جمعیت

13. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), "Press Briefing Note on Syria," October 15, 2019 (Spokesperson: Rupert Colville), esp. sections on summary executions, possible war crimes, and Turkey's possible state responsibility under "effective control.
14. Amnesty International, "Syria: Damning evidence of war crimes and other violations by Turkish forces and their allies," Press Release, October 18, 2019, (sections describing the killing of Hevrin Khalaf and Turkey's responsibility regarding allied armed groups).
15. Human Rights Journalism, Op. Cit.
16. OHCHR, "Press briefing note on Syria", 2019. Available at: https://www.ohchr.org/en/press-briefing-notes/2019/10/press-briefing-note-syria

غیرنظامی اشاره نمود.

۲- انتساب نقض حقوق کُردها به دولت ترکیه بر اساس موازین حقوق بین‌الملل

پیش‌نویس طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل در مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها برای اعمال غیرقانونی نیز معیارهایی برای انتساب عمل به دولت ارائه می‌دهند. یکی از معیارهای انتساب مواد ٤ و ٥ این طرح است.[۱۷] مواد ٤ و ٥ طرح مسئولیت بین‌المللی نیز رفتار ارگان‌های دولتی و اشخاص یا واحدهایی که عناصر اختیار دولتی را اعمال می‌کنند، به این صورت مقرر می‌دارد:

ماده ٤-۱) رفتار هر ارگان کشوری، باید به‌موجب حقوق بین‌الملل، به‌عنوان عمل آن کشور دانسته شود؛ خواه آن ارگان، وظایف تقنینی، اجرایی، قضایی یا هر وظیفه دیگر را صرف‌نظر از موقعیتی که در سازمان کشور دارد و صرف‌نظر از ویژگی آن به‌عنوان ارگانی از دولت مرکزی یا واحد سرزمینی کشور اعمال کند؛ ۲) یک ارگان، متضمن هر فرد یا واحدی است که موقعیت مزبور را مطابق با حقوق داخلی کشور داراست.

ماده ٥) رفتار یک فرد یا واحدی که به‌موجب ماده ٤ ارگان دولت نیست، اما به‌موجب قانون آن کشور دارای اختیار می‌گردد تا عناصر اختیار دولتی را اعمال کند، به‌موجب حقوق بین‌الملل به‌عنوان عمل کشور دانسته خواهد شد؛ مشروط بر آنکه شخص یا واحد، در موردی ویژه، در آن صلاحیت عمل کنند. چنانچه عمل مطابق ماده ٥ قابلِ انتساب به دولت باشد، دولت در قبال تمام اعمال واحد مدنظر حتی فعالیت‌های خارج از حوزه اختیاراتش مسئول خواهد بود. در چنین مواردی مطابق ماده ۷ پیش‌نویس مواد، رفتار ارگان‌ها و نهادهایی که اختیار دارند قدرت دولتی را اعمال کنند، به دولت منتسب می‌شود، حتی اگر این رفتار خارج از صلاحیت آن سازمان یا شخص مدنظر یا برخلاف فرمان‌های صادره انجام شده باشد.[۱۸] ترکیه در رابطه با آغاز حملات علیه کُردهای سوریه و اجرای عملیات «چشمه صلح» به تعهدات قانونی ملزم شده است. اگر ترکیه عدم تمایل به انجام چنین تعهداتی را نشان دهد و به مسئولیت‌های بعدی عمل کند، کشورهای ثالث می‌توانند تمام اقدامات سیاسی و قانونی مناسب را برای حل‌وفصل این اوضاع اعمال کنند. شورای امنیت باید به‌سرعت مطابق با مأموریت خود برای حفظ و بازیابی صلح و امنیت بین‌المللی اقدام کند.

کمیسیون حقوق بین‌الملل در سال ۱۹۴۹ مطالعه خود را در مورد مسئولیت دولت‌ها آغاز کرده و سرانجام پس از ۵۲ سال در نوامبر سال ۲۰۰۱ در پنجاه و سومین اجلاس کمیسیون،

---

17. Roberto Ago, "Third Report on State Responsibility", *Yearbook of the International law Commission*, II, 1(1971), 199-274.

۱۸. حسین شریفی طرازکوهی، «مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی»، فصلنامه آفاق امنیت، ۴، ۱۲(۱۳۹۰)، ۷۳.

پیش‌نویس مواد راجع به مسئولیت دولت‌ها به لحاظ اعمال متخلفانه بین‌المللی تصویب گردید.[۱۹] مطابق ماده ۱ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱) «هر عمل متخلفانه بین‌المللی دولت مستلزم مسئولیت بین‌المللی آن دولت می‌باشد.» این قاعده با ماده ۲ تکمیل می‌شود که مقرر می‌دارد: «هنگامی دولتی مرتکب عمل متخلفانه بین‌المللی قلمداد می‌شود که رفتاری اعم از فعل یا مرتکب فعل ذی‌ربط: الف) طبق حقوق بین‌الملل به آن دولت منتسب شود؛ و ب) به‌منزله نقض تعهد بین‌المللی آن دولت است.»

بند «الف» ماده ۲ طرح پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱) اشاره به قابلیت انتساب دارد. قابلیت انتساب در چهارچوب مسئولیت بین‌المللی دولت به معنای نسبت دادن است که در فصل دوم مواد پیش‌نویس مورد بحث قرار گرفته، جایی که ماده ۴ قاعده اساسی انتساب اعمال ارگان‌ها به دولت را بیان می‌دارد. ماده ۷ مشخص می‌سازد که رفتار ارگان‌ها و نهادهایی که اختیار دارند قدرت دولتی را اعمال کنند، به دولت منتسب می‌شود، حتی اگر رفتار مزبور خارج از صلاحیت آن سازمان یا شخص موردنظر یا برخلاف فرمان‌های صادره انجام شده باشد. ماده ۸ به اجرای دستورالعمل‌های ارگان یک دولت یا تحت نظارت و کنترل آن اختصاص دارد. ماده ۹ درباره رفتاری خاص است که مستلزم عناصری از اقتدارات دولتی محسوب می‌شود و در نبود اقتدارات رسمی اعمال می‌شود. ماده ۱۰ به مسئولیت دولت در قبال رفتار شورشیان می‌پردازد و بالاخره ماده ۱۱ درباره رفتاری است که طبق یکی از مواد قبلی به دولت منتسب نمی‌شود؛ لیکن آن دولت آشکارا یا در عمل آن رفتار را به‌عنوان اقدام خویش قلمداد کرده است.[۲۰] در موضوع قابلیت انتساب مسئولیت دولت ترکیه در قبال کُردهای سوریه با اقدامات دو گروه مواجه هستیم: اول، حملات نظامی دولت ترکیه (طبق ماده ٤)؛ دوم، اقدامات گروه‌های جهادی تحت حمایت دولت ترکیه (طبق ماده ۸).

۲-۱- حملات نظامی دولت ترکیه

در ۹ اکتبر ۲۰۱۹، ترکیه عملیات «چشمه صلح» را در قلمرو معروف به روژاوا در شمال شرقی سوریه آغاز کرد. این عملیات با هدف بیرون راندن واحدهای حفاظت از مردم (YPG) و نیروهای دموکراتیک سوریه (SDF) به رهبری کُردها از شهرهای نزدیک به مرز ترکیه و ایجاد «منطقه امن»

---

19. "Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, 23 April - 1 June and 2 July - 10 August 2001, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No.10", *Yearbook of the International Law Commission*, II, 2(2001), 1-208.

۲۰. ربکا والاس، حقوق بین‌الملل، ترجمه سید قاسم زمانی و مهناز بهراملو، چاپ اول (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۲)، ۲۱۷.

برای اسکان آوارگان سوری انجام شد. ترکیه در نامه خود به شورای امنیت سازمان ملل، حق دفاع مشروع را طبق ماده ۵۱ منشور سازمان ملل به‌عنوان توجیه قانونی برای استفاده از نیروهای مسلح در سوریه مطرح کرد. به‌صراحت در متن این ماده بیان شده است، هر کشوری که قربانی حمله مسلحانه شده باشد، هرگونه حقی برای دفاع از خود خواهد داشت، ولی باید اقدامات خود را به شورای امنیت گزارش نماید.[۲۱] کشوری که بدون رعایت این شرایط و الزامات در دفاع از خود عمل می‌کند، منع استفاده از زور را طبق ماده ۲(٤) منشور سازمان ملل و قوانین عرفی بین‌المللی نقض می‌کند.

در بیشتر موارد، چنین استفاده‌ای از زور ممکن است به‌عنوان یک عمل تجاوزکارانه تلقی شود. چنین توصیفی جهت استفاده از نیروی دفاعی با معیار حق دفاع مشروع طبق ماده ۵۱ منشور سازمان ملل به‌عنوان توجیه قانونی مطابقت ندارد.[۲۲] تصور اینکه عملیات «چشمه صلح» بر اساس قوانین بین‌المللی قابل توجیه است، غیرممکن است. ادعای «آتش آزاردهنده» توسط واحدهای کُرد، در نامه ترکیه به شکلی مبهم ذکر شده است که تأیید آن تقریباً غیرممکن است. صرف‌نظر از مشروعیت ترکیه در استفاده از زور بر اساس حقوق مخاصمات بین‌المللی، عملیات «چشمه صلح» منجر به درگیری مسلحانه‌ای شد که باید قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی در آن اعمال شود. در موارد مطروحه می‌توان اظهار کرد که چندین درگیری مسلحانه به وجود آمده است. درگیری بین ترکیه و YPG/ SDF با توجه به اینکه الف) یکی از طرفین درگیری یک گروه مسلح غیردولتی است؛ ب) چنین گروهی به اندازه کافی سازمان‌یافته است؛ و ج) درگیری‌ها به شدیدترین سطح خود رسیده‌اند، توصیف شده است. این امر باعث می‌شود که ماده ۳ مشترک کنوانسیون ژنو و هنجارهای مرسوم بین‌المللی مربوط به قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی در مورد مخاصمات موردنظر قابلِ‌اعمال باشد.[۲۳]

طبق ماده ۷ طرح پیش‌نویس، اگر رفتار اعضای نیروهای مسلح در جایگاه و صلاحیت رسمی انجام یافته باشد (حتی اگر تجاوز از صلاحیت و دستورات صادر شده باشد)، قابل انتساب به دولت است. از سوی دیگر ماده ۳ کنوانسیون چهارم لاهه ۱۹۰۷ و ماده ۹۱ پروتکل الحاقی اول به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹٤۹، عنوان می‌دارند که طرف مخاصمه، مسئول همه اقدامات صورت‌گرفته از سوی اعضای نیروهای مسلحش است.

---

21. International Court of Justice, “Reports of Judgments. Advisory Opinions and Orders: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)”, 1986. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf

15. Rebecca Mignot-Mahdavi, “On the Illegality of the Turkish Offensive in Syria”, 2019. https://www.asser.nl/news/blog-post-on-the-illegality-of-the-turkish-offensive-in-syria

23. International Committee of the Red Cross, “Commentary of 2016 Article 3: Conflicts not of an international character (ICRC Commentary 1987)”, 2016. Available at: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/article-3/commentary/2016

۲-۲- اقدامات گروه‌های شورشی تحت حمایت دولت ترکیه

بر اساس آنچه در طرح پیش‌نویس و در تفاسیر مربوط به ماده ۸ کمیسیون حقوق بین‌الملل آمده است، کنترل به مواردی اشاره دارد که یک دولت نسبت به انجام رفتار خلاف، تسلط و غلبه دارد و این غلبه ناشی از غفلت و بی‌توجهی نیست؛ بنابراین با توجه به اشراف و تسلطی که بر دولت دیگر و یا گروه یا اشخاص دارد و با علم به این غلبه، رفتاری را به خود مرتبط می‌کند.

شعبه تجدیدنظر دیوان کیفری یوگسلاوی سابق در رأی معروف تادیچ اظهار نمود: «وضعیت حقوق بین‌الملل برای انتساب عمل به دولت که توسط افراد شکل گرفته، این است که دولت بر روی افراد کنترل داشته باشد. میزان کنترل، به هر حال مطابق شرایط واقعی در هر پرونده خواهد بود.» شعبه تجدیدنظر معتقد بود آستانه‌ای که در حقوق بین‌الملل برای تلقی کردن یک مخاصمه به‌عنوان مخاصمات بین‌المللی لازم است، کنترل کلی است. کنترل واقعی همان تأمین مالی و تجهیز این نیروهاست و شامل شرکت و حمایت از عملیات نظامی نیز می‌شود.[۲۴] کمیسیون حقوق بین‌المللی در ماده ۸ طرح مسئولیت دولت‌ها بیان داشت: «رفتار یک فرد یا گروهی از افراد طبق حقوق بین‌المللی، عمل دولت محسوب می‌شود، اگر این فرد یا گروه بر اساس دستور، هدایت یا کنترل دولت مزبور مرتکب رفتار متخلفانه شوند».

در ۲۰ اکتبر ۱۹۹۸، توافقی تحت عنوان «آدانا» با نظارت جمهوری اسلامی ایران و مصر میان ترکیه و سوریه امضا شد. دو کشور متعهد شدند که از ورود گروه‌های تروریستی به خاک یکدیگر جلوگیری کنند و ارتش ترکیه نیز اجازه یافت تا برای سرکوب گروه‌های تروریستی فقط تا عمق ۵ کیلومتری وارد خاک سوریه شود و هم‌زمان بتواند تدابیر امنیتی لازم را در صورت تهدید امنیت ملی خود اتخاذ کند. طبق توافق مذکور همچنین دولت سوریه متعهد شده که هیچ حمایتی از گروه (پ.ک.ک) نکند و مانع نفوذ عناصر آن به خاک ترکیه شود و بالعکس عناصر این گروه را مورد تعقیب قرار داده و زندانی کند. با امضای این توافق، فصل طلایی روابط ترکیه و سوریه آغاز شد؛ فصلی که در تاریخ دو کشور بی‌سابقه است و حتی روابط به ارتباطات خانوادگی نیز رسید.[۲۵] ده‌ها توافق و طیف وسیعی از همکاری‌های اقتصادی و امنیتی و سفرهای دوجانبه، شاهدی بر این ادعاست.

---

۲۴. مسعود راعی، «کنترل کلی یا کنترل مؤثر عاملی برای تحقق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها؟»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹، ۳(۱۳۸۸)، ۱۵۶.

۲۵. خبرگزاری مهر، «توافق آدانا و لزوم مقابله با تروریسم؛ تحریف تعهدات به سبک اردوغان»، ۲۴ مهر ۱۳۹۸. قابل دسترسی در:

mehrnews.com/xQnMK

آغاز بحران سال ۲۰۱۱ سوریه و حمایت تمام‌کمال ترکیه از تروریست‌ها و اجازه ترکیه به انتقال افراد مسلح به خاک سوریه، روابط دو کشور را به منتهای تنش و خصومت کشاند. دولت ترکیه از زمان آغاز بحران سوریه در سال ۲۰۱۱ تمامی تعهداتش در توافق «آدانا» را زیر پای گذاشت؛ ازجمله مهم‌ترین این تعهدات، عدم حمایت از تروریسم و لزوم جلوگیری و ممانعت از ورود آن به خاک سوریه بود؛ اقدامی که آنکارا هیچ‌گاه آن را انجام نداد. ارتش ترکیه دومین قدرت ناتو به همراه هزاران شبه‌نظامی اسلام‌گرای سوری از هوا و زمین به این منطقه حمله کردند.[۲۶] حمله ترکیه ناقض اصول بنیادین حقوق بین‌الملل ازجمله احترام به حاکمیت ملی و تمامیت ارضی کشورهاست. طبق مواد متعدد منشور ملل متحد، هیچ کشوری حق ندارد با داعیه حفظ امنیت، اختلاف‌های خود را با سایر کشورها از طریق توسل به زور و حمله نظامی حل کند. کُردهای سوریه به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از جمعیت آن کشور، حق دارند با اعمال حق تعیین سرنوشت خود در تعامل با نظام سیاسی حاکم در سوریه، در صلح و ثبات زندگی کنند.[۲۷] در سال‌هایی که گروه خودگردان شمال سوریه تشکیل شده است، حتی یک گلوله از شمال سوریه به‌سوی ترکیه شلیک نشده و در مقابل تهدیدات و حملات مکرر ترکیه خویشتن‌داری کرده‌اند. اصول منشور ملل متحد بر این امر تأکید دارد که نگرانی‌های امنیتی مشروع هر کشور فقط باید از طریق مذاکره و گفتگوی مسالمت‌آمیز حل‌وفصل شود. اردوغان درصدد است با اشغال شمال سوریه و با تشکیل منطقه‌ای امن به عمق ۳۲ کیلومتر و به طول ۵۰۰ کیلومتر، کُردهای سوریه را از این مناطق اخراج و بقایای ترکمن‌های مقیم سوریه و آوارگان عرب سوری در ترکیه را در محل سکونت کُردها اسکان دهد. این اقدام، مصداق بارز «پاک‌سازی قومی» است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۲ به‌شدت آن را محکوم و جرم‌انگاری کرده است.

۲-۳- احراز مسئولیت دولت ترکیه در خصوص نقض حقوق کردها

اجرای فراسرزمینی میثاق حقوق مدنی و سیاسی و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و تعهدات متأثر از آن، به‌منزله بحث درباره تعهداتی است که هر دولت عضو میثاق نسبت به افراد و گروه‌های خارج از قلمرو سرزمینی خود بر عهده دارد؛ چنین تعهداتی را تعهدات فراسرزمینی می‌نامند. در ماده ۲۹ کنوانسیون حقوق معاهدات وین ۱۹۶۹، در رابطه با قلمرو مکانی تعهدات ناشی از معاهدات بین‌المللی آمده که «به‌استثنای مواردی که از معاهده یا از طرق دیگر، قصد

26. Adana Agreement (Agreement between the Republic of Turkey and the Syrian Arab Republic on Security Cooperation), signed October 20, 1998, Adana, Turkey. http://syriatruth.info/Portals/0/adana_syrian_turkish_agreement_full_english_version_1.pdf

۲۷. صالح نیکبخت، «تجاوز به سوریه برای پاک‌سازی قومی»، روزنامه شرق، چهارشنبه ۲۴ مهر ۱۳۹۸، شماره ۳۵۵۱. قابل دسترسی در:

https://www.sharghdaily.com/fa/tiny/news-791135

دیگری استنباط شود، یک معاهده برای هر دولت عضو در تمامی قلمرو آن الزامی است.»[۲۸] لذا قواعد بین‌المللی حقوق بشر نمی‌توانند به‌صرف وجود وضعیت فوق‌العاده عمومی به حالت تعلیق دربیایند. دولت ترکیه اعلام کرده است که تهدیدهای تروریستی، امنیت این دولت را تهدید می‌کند. این قواعد در صورت اضطرار عمومی از حرکت متوقف می‌شوند. ماده ۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی[۲۹] و ماده ۱۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر[۳۰] این مسئله را مشروط می‌دانند. این اقدامات نمی‌تواند دفاع ترکیه را طبق قوانین مشروع قلمداد کند. حیات انسان‌ها مهم‌تر است و سلب حیات مورد قبول نیست.

در ادامه عملیات «چشمه صلح» در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۹، تصاویری از اجساد دو زن در سوریه منتشر شد که بر اساس تحقیقات میدانی محققان، گزارش کارشناس پزشکی قانونی دیجیتال در تحلیل شواهد موجود، و نیز اظهارات یکی از افسران صلیب سرخ کُردهای سوریه، مشخص گردید این اجساد متعلق به دو زن کُرد عضو نیروهای دموکراتیک سوریه (SDF) است که در روستای فولان، واقع در نزدیکی منطقه سلوک در استان رقه و در مجاورت جاده ۷۱۲ و استان حسکه، به دست نیروهای یکی از گروه‌های مسلح وابسته به «ارتش ملی» و تحت حمایت ترکیه کشته شده‌اند. نام‌های رمزی این دو زن «حسرت» و «بریتان» اعلام شده است. همچنین صهیب جابر، سخنگوی لشکر ۲۰، در گفت‌وگو با خبرنگار STJ اظهار داشت که شاهد حمله ستاد مشترک بوده است که در جریان آن این دو مبارز کُرد جان خود را از دست داده‌اند.[۳۱]

دولت ترکیه مدعی شده بود ما در وضعیت دفاع مشروع هستیم. هیچ‌کس نمی‌تواند حق دفاع قانونی ترکیه را در برابر حملات تروریستی محدود کند یا مانع آن بشود. این ادعا در حالی مطرح می‌شود که برای مشروعیت یافتن حمله ترکیه به کُردهای سوریه نمی‌توان به اصل «دفاع مشروع» استناد کرد؛ زیرا دفاع مشروع در عرف و اصول حقوق بین‌الملل باید از شروط «ضرورت» و «تناسب» برخوردار باشد که در ماده ۵۱ منشور سازمان ملل به آن اشاره شده است. بر اساس شرط «ضرورت»، اقدام به دفاع و استفاده از نیروی نظامی به‌منظور مقابله با تجاوز فوریت می‌یابد. تجاوز هم باید شدید و خردکننده باشد و توسل به راه دیگری میسر نباشد و مجالی برای

23. Article 29 - Territorial scope of treaties: Unless a different intention appears from the treaty or is otherwise established, a treaty is binding upon each party in respect of its entire territory. See: Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155. Available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

29. OHCHR, "International Covenant on Civil and Political Rights", 16 December 1966. Available at: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

30. "Article 15 - European Court of Human Rights", Available at: www.echr.coe.int

31. Syrians for Truth and Justice, "Fighters or Kurdish Red Crescent Volunteers?", February 18, 2020. Available at: https://stj-sy.org/en/fighters-or-kurdish-red-crescent-volunteers/

تأمل وجود نداشته باشد؛ به عبارت دیگر دفاع مشروع زمانی می‌تواند مشروعیت داشته باشد که راه‌های دیپلماتیک و غیرنظامی جهت رفع تجاوز وجود نداشته باشد. بر این اساس حمله به کُردهای سوریه از هیچ ضرورتی برخوردار نبوده است، زیرا حتی اگر انفجار در آنکارا منتسب به کُردها باشد، آنکارا تا زمانی که راه‌های دیگر برای مقابله با این اقدام وجود داشته، نمی‌تواند اقدام به حمله نظامی نماید. شرط دیگر مشروعیت «دفاع مشروع»، حفظ تعادل و تناسب است؛ یعنی اقداماتی که در جهت دفاع صورت می‌گیرد، باید معقول و متناسب با عملیات تهاجمی باشد. اگر تجاوز فقط در حد یک درگیری کوچک مرزی باشد، نباید دفاع در برابر آن به‌گونه‌ای باشد که به تخریب عمده در کشور متجاوز منتهی گردد. بر این اساس حملات ارتش ترکیه به کُردهای سوریه از شرط تناسب نیز برخوردار نیست، چون که پاسخ انفجار بمب نمی‌تواند حمله نظامی باشد. ضمن اینکه تعیین این موضوع که تجاوزی صورت گرفته یا خیر، در اختیار شورای امنیت سازمان ملل است؛ بنابراین می‌توان گفت حمله ترکیه به کُردهای سوریه چون از شرایط «ضرورت» و «تناسب» برخوردار نیست، نمی‌تواند بر اساس اصل دفاع مشروع توجیه شود.

حتی با فرض اینکه در گذشته یا در بعضی از نقاط «آتش آزار و اذیت» مرزی کُردها وجود داشته باشد، مشخص نیست که چگونه این حمله برای حمله مسلحانه غیردولتی می‌تواند به آستانه شدت خود برسد. حتی مشخص نشده است که چگونه استفاده گسترده ترکیه از زور[۳۲] برای مقابله با چنین «آتش آزار و اذیتی» ضروری است. این موضوع بدین معناست که اگر ترکیه نتواند نشان دهد که قربانی حمله مسلحانه شده است، عملیات «چشمه صلح» موجب نقض منع استفاده از زور می‌شود. از طرف دیگر شورای امنیت خواستار توقف حملات ترکیه به مواضع کُردهای سوریه شده است.[۳۳] با این حال دولت ترکیه مجدد مدعی شده برای مبارزه با تهدیدهایی که با آنها روبه‌روست، در سوریه و هر جای دیگر که سازمان‌های تروریستی در آنجا هستند، حق هرگونه عملیات را برای خود محفوظ می‌داند.

پیش‌شرط اصلی استفاده از حق دفاع مشروع، مواجهه با حمله مسلحانه است. با وجود این، نه منشور ملل متحد و نه هیچ سند بین‌المللی معنای حمله مسلحانه را مشخص ننموده است. با این حال منشور سازمان ملل متحد، حق دولت‌ها در استفاده از زور در دفاع مشروع را به‌عنوان یک استثنا در مواد قبلی به رسمیت می‌شناسد. همچنین محدودیت‌ها و شرایط دیگری نیز توسط دیوان در قضیه نیکاراگوئه مقرر شده که امروزه به‌صورت قاعده عرفی پذیرفته شده است.

---

32. Force

33. United Nations, “Turkey’s Military Operation Has Displaced Thousands of Civilians, Worsened Syria’s Dire Humanitarian Crisis, Top Official Warns Security Council”, 24 October 2019. https://press.un.org/en/2019/sc13994.doc.htm

این محدودیت‌ها عبارت‌اند از: اول، استفاده از زور باید در پاسخ به حمله مسلحانه باشد[۳۴]؛ دوم، دولت باید ضرورت، تناسب و فوریت را اثبات کند[۳۵]؛ سوم، استفاده از زور باید توسط دولت‌ها به شورای امنیت گزارش شود و تا زمانی که شورای امنیت اقدام مؤثری انجام ندهد، حق دفاع مشروع زایل نخواهد شد.[۳۶] چنانچه شورای امنیت اقدام مؤثری انجام دهد، دیگر استفاده از زور توسط دولت مزبور غیرقانونی خواهد بود.

ضرورت به این معناست که دولت جز توسل به استفاده از زور هیچ پاسخ مؤثر دیگری در دسترس ندارد. تناسب به این معناست که زور نباید از میزان حمله بیشتر باشد و محدود به رفع تهدید باشد. فوری بودن به این معناست که هرگونه پاسخ به حمله باید فوری باشد. با این حال این شرایط زیاد محکم و جدی نیستند زیرا در صورت نیاز به جمع‌آوری مستندات یا هرگونه اطلاعات یا هر دلیل منطقی دیگری، پاسخ به حمله مسلحانه به تأخیر می‌افتد.[۳۷]

دولت ترکیه در بخش دیگری از بیانات خود، ادعا می‌کند که اقدامش برای نجات مردم سوریه از ستم گروه «پ.ک.ک» و شاخه سوری آن «پ.ی.د» و درواقع «YPG» و همچنین داعش است و ادعا می‌کند گروه‌های کُردی که در حال حاضر در شرق فرات جایگاه وسیعی پیدا کرده‌اند، برنامه دارند سوریه را در آینده تجزیه کنند و اقدام ترکیه در حقیقت برای جلوگیری از تجزیه سوریه در آینده و دفاع مشروع از خاک ترکیه است. در حالی که با توجه به حقوق بین‌الملل، حق دفاع مشروع به مفهوم استفاده دفاعی از زور اشاره دارد که از حقوق ملت‌ها نشئت گرفته است. استفاده دفاعی از زور یک حق حاکمیتی برای یک دولت است و بنابراین منشأ دفاع مشروع حاکمیت دولت است.[۳۸]

ماده ۵۱، حق دولت‌ها برای دفاع مشروع را به رسمیت می‌شناسد و دو شرط را به دولت‌هایی که از این حق استفاده می‌کنند، تحمیل می‌نماید. اولین شرط این است که «اقدامات انجام‌شده توسط اعضا در اعمال این حق دفاع مشروع باید بلافاصله به شورای امنیت گزارش شود و این به‌هیچ‌وجه بر قدرت و مسئولیت شورای امنیت مطابق منشور حاضر برای اینکه در هرزمانی که ضروری بداند به‌منظور حفظ یا برگرداندن صلح و امنیت بین‌المللی اقدام نماید، تأثیر نمی‌گذارد.» تحقق نیافتن این الزام توسط دولت‌ها، ادعای دفاع مشروع را قابل قبول نمی‌داند و

34.Christopher Greenwood, "Self-Defence", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, (2011).

35. Angus Martyn, "The Right of Self-Defence under International Law: The Response to the Terrorist Attacks of 11 September", February 2001. https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/right-self-defence-under-international-law-response-terrorist

36. Greenwood, Op.Cit. 18.

37. Martyn, Op.Cit. 19.

38. Murray Colin Alder, "The Origin in International Law of the Inherent Right of Self-Defence and Anticipatory Self-Defence", *the Western Australian Jurist*, 115(2011), 115.

نقض منشور سازمان ملل متحد در نظر گرفته می‌شود. با این حال استفاده از زور را غیرقانونی نمی‌داند. شرط دوم این است که دولت‌ها «تا زمانی که شورای امنیت اقدامات لازم برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را انجام ندهد»، می‌توانند اعمالی را انجام دهند. این الزام در اعمال حق دفاع مشروع محدودیت زمانی تلقی می‌شود. لازم است توجه داشته باشیم که اقدامات انجام‌شده توسط شورای امنیت نه به‌منظور محدود نمودن حق دفاع مشروع و نه جنگ به نمایندگی از دولت‌هایی است که تحت دفاع مشروع عمل می‌کنند. این اهداف صرفاً به‌منظور برقراری آتش‌بس در میان طرف‌های درگیری با اتخاذ تصمیمی لازم‌الاجرا بر اساس فصل هفتم منشور ملل متحد و حل‌وفصل اختلافات از طریق مسالمت‌آمیز است.[۳۹] با توجه به گزارش‌ها و اسناد بین‌المللی، اقدامات دولت ترکیه و استمرار حملات نظامی برخلاف اصول قواعد بین‌المللی و در راستای نقض صلح و امنیت بوده و در چهارچوب ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد نمی‌گنجد.

۳- اجرای مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه به‌واسطه نقض حقوق کُردها در سوریه

مسئولیت دولت در حوزه حقوق بشر، همچون سایر مواردی که یک رفتار خلاف صورت می‌گیرد، بر سه تعهد مبتنی است؛

اول) جلوگیری از نقض حقوق بشر به‌ویژه در بخش‌های غیردولتی؛

دوم) نظارت و کنترل داشتن بر بازیگران غیردولتی؛

سوم) بازرسی کردن نسبت به نقض‌های حقوق بشر، مجازات مرتکبین و فراهم کردن یک جبران خسارت برای قربانیان، وظیفه حمایت از حقوق بشر هم می‌تواند بر عهده دولتی قرار گیرد که بازیگر غیردولتی به آن مربوط است و هم دولتی که بازیگر غیردولتی در خاک آن مرتکب نقض تعهد می‌گردد.[۴۰]

در راستای بررسی مسئولیت بین‌المللی دولت ترکیه، لازم به توضیح است که یکی از اساسی‌ترین نهادهای حقوق بین‌الملل که ارتباط تنگاتنگی با همه شاخه‌های حقوق بین‌الملل داشته و قواعد آن معمولاً جنبه عرفی دارد، نهاد مسئولیت بین‌المللی است. مسئولیت بین‌المللی دارای دو جنبه است، یکی مسئولیت حقوقی و دیگری مسئولیت کیفری. «مسئولیت بین‌المللی در وجه حقوقی یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین نهادهای حقوق بین‌الملل است که به‌عنوان سازکاری قانون‌مند، اساسی و ضروری در روابط متقابل تابعان حقوق بین‌الملل شناخته

39. Greenwood, Op.Cit. 18.

40. Danwood Mzikenge Chirwa, “The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actions Accountable for Human Rights”, *Melbourne Journal of International Law*, 5(2004), 3, 23.

شده است.»[۴۱] در این راستا توجه به پیش‌نویس طرح مواد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها به‌عنوان مبنای اصلی این شکل از مسئولیت‌ها ضروری است.

۳-۱- جبران خسارت

کمیته حقوق بشر به‌صورت مبنایی و هم مصداقی تلاش‌های زیادی را صورت داده و این مسئله مهم را دنبال می‌کند که برخی از قواعد حقوق بشری از ویژگی آمره بودن در ماده ۵۳ کنوانسیون وین[۴۲] برخوردار هستند؛ مثل حق مطالبه غرامت مؤثر برای هر نوع نقص جدی حقوق بشر و حق جبران خسارت، که در ماده ۲، ۹، ۱۴، میثاق حقوق مدنی و سیاسی[۴۳] و ماده ۷ منشور آفریقایی[۴۴] و سایر اسناد حقوق بشری مطرح شده است. کمیته حقوق بشر در تفسیر کلی و عمومی خود در مورد این حقوق بر این نظر معتقد است که این حقوق دارای ویژگی ذاتی و جمعی بودن است. این حقوق با ماهیت تعریف‌شده در ماده ۵۳ همخوانی دارد، درنتیجه قابل تعلیق در شرایط اضطراری نیست.[۴۵]

در نظام حقوق بین‌الملل سنتی، اصل مسئولیت دولت فقط در سطح بین‌الدولی مطرح بود. زیان وارده به اشخاص به‌عنوان زیان وارده به دولت متبوعشان تلقی می‌شد. این برداشت، نتیجه مفهوم حقوق بین‌الملل به‌عنوان نظام حقوقی تنظیم‌کننده روابط دولت‌ها بود؛ لذا افراد متأثر از دولت متبوعشان بودند و درباره جبران زیان وارده تابع صلاحدید این دولت بودند.[۴۶] قواعدی در زمینه حقوق بشر و حقوق بشردوستانه وجود دارند که حق جبران خسارت فرد در صورت نقض یک تعهد بین‌المللی را مقرر می‌کنند. این قواعد نشان می‌دهند تعهد به جبران خسارت بر اساس اصول مسئولیت دولت می‌تواند در برابر افراد نیز وجود داشته باشد.[۴۷] در زمینه حقوق بشر، مشهورترین نمونه ماده ۴۱ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است که مقرر می‌دارد: دولت مسئول نقض کنوانسیون، جلب رضایت کامل به نفع شخص زیان‌دیده را تحصیل می‌کند. حکم

---

41. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts Adopted at 2001.
37. "Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155. Available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
38. OHCHR, "International Covenant on Civil and Political Rights", Entry into force: 23 March 1976, in accordance with Article 49, Op. Cit.
39. "African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982), entered into force Oct. 21, 1986". Available at: https://hrlibrary.umn.edu/instree/z1afchar.htm
45. CCPR./C/21/PER, 1/Add.3, para 14.15.16.
46. Elke Schwager, "The Right to Compensation for Victims of an Armed Conflic", *Chinese Journal of International Law*, 4, 2(2005), 418.
47. Marco Sassoli, "State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law", *International Review of the Red Cross*, 84, 846(2002), 418.

به جبران خسارت نیز به‌طور مستقیم، توسط قاضی دیوان اروپایی حقوق بشر، صادر می‌شود. اگرچه ماده ۴۱ مانند قواعد معاهده‌ای دیگر میان دولت‌های طرف معاهده اجراشدنی است، بی‌تردید تعهد به جبران خسارت به نفع فرد زیان‌دیده در نظر گرفته شده است، نه دولت‌های دیگر طرف کنوانسیون.[۴۸] درباره حقوق بشر، معاهدات حقوق بشری جهانی وجود دارند که دولت‌های طرف معاهده را به جبران خسارت افرادی که قربانی هرگونه نقض یا گاهی اوقات قربانی نقض‌های مشخصی از معاهدات هستند، در چهارچوب نظام‌های حقوق داخلی‌شان ملزم می‌کند.[۴۹] برای مثال ماده ۶ کنوانسیون حذف تمام اشکال تبعیض نژادی، حق جبران خسارت برای افرادی را که درنتیجه چنین تبعیض نژادی متحمل زیان شده‌اند، مقرر می‌کند: «دولت‌های عضو متعهدند از افرادی که در اثر اعمال تبعیض نژادی حقوقشان نقض می‌شود، از طریق دادگاه صلاحیت‌دار حمایت کنند.» همچنین ماده ۱۴ کنوانسیون منع شکنجه[۵۰] تصریح می‌کند: «هر دولت عضو باید از طریق سیستم حقوقی خود ترتیب اطمینان‌بخشی بدهد که قربانی شکنجه، حق گرفتن خسارت عادلانه و کافی را داشته باشد و ازجمله بتواند تا حد امکان وضع اولیه را اعاده کند و در صورت مرگ، بستگان او بتوانند غرامت دریافت کنند. همچنین این ماده هیچ‌گونه حقی را برای غرامتی که قربانی یا هر شخص دیگری بر اساس قوانین ملی خواهد داشت، استثنا نمی‌کند».

اصل کلی که ناقض را ملزم به جبران زیان ناشی از نقض می‌کند، در حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز کاربرد دارد. در زمینه حقوق بشردوستانه نیز قواعدی وجود دارد که تعهد به جبران خسارت یا در هر حال مسئولیت دولت‌ها را مقرر می‌کنند. ماده ۳ کنوانسیون شماره ۴ لاهه ۱۹۰۷ مقرر می‌کند دولت‌های متخاصمی که مرتکب نقض مقررات آیین‌نامه‌های ضمیمه کنوانسیون می‌شوند، باید برای این نقض‌ها جبران خسارت نمایند و نیز دولت‌ها مسئول همه اعمال نیروهای نظامی‌شان هستند. این قاعده در ماده ۹۱ پروتکل الحاقی شماره ۱ سال ۱۹۷۷، ماده ۵۱ کنوانسیون شماره ۱، ماده ۵۲ کنوانسیون شماره ۲، ماده ۱۳۱ کنوانسیون شماره ۳، ماده ۱۴۸ کنوانسیون شماره ۴، ماده ۲۸ کنوانسیون اسرای جنگی ۱۹۲۹، ماده ۵۷

---

۴۸. مهدی حدادی، «تعهد به جبران خسارت دولت در برابر فرد در حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت»، مجله حقوق خصوصی، ۱۱، ۲(۱۳۹۳)، ۳۶۵.

49. R. P. Mazzeschi, “Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview”, *Journal of International Criminal Justice*, 1(2003), 340.

45. “Convention contre la torture et autres peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants”, Entrée en vigueur: le 26 juin 1987, conformément aux dispositions de l'article 27 (1), Article 14. https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading

کنوانسیون ژنو شماره ۳ و ماده ۲۹ کنوانسیون ژنو شماره ۴ نیز بیان شده است.[۵۱] باید توجه داشت که غرامت نمی‌تواند جایگزین اعاده به وضع سابق باشد، ولی چنانچه امکان اعاده به وضع سابق وجود نداشته باشد، زیان‌دیده می‌تواند درخواست غرامت کند. غرامت شامل کلیه خسارات وارده به‌اضافه منافع و اجرت‌المثل اموال است و حتی در ماده ۳۶ طرح مسئولیت دولت‌ها به عدم‌النفع نیز اشاره نموده است.[۵۲]

بند ۲ ماده ۳۶ می‌پذیرد که در برخی موارد پرداخت غرامت بابت عدم‌النفع مناسب است. دیوان‌های بین‌المللی در ارزیابی خویش از غرامت به عدم‌النفع هم رأی داده‌اند که به‌عنوان‌مثال می‌توان به تصمیمات مربوط به قضایای کشتی کیپ هورن پیجن[۵۳] و سافیر[۵۴] اشاره کرد. در قضیه کارخانه کورزوف، عدم‌النفع در تصمیم‌گیری دیوان راجع به اینکه طرف متضرر باید ارزش مال در زمان پرداخت غرامت را بابت خسارت همچنین راجع به عدم‌النفع قراردادی در قضیه وارده دریافت کند، نقش داشت. بنابراین در مواردی، عدم‌النفع احتمالی آینده پذیرفته شده است که یک جریان درآمدیِ قابل پیش‌بینی، دارای ویژگی‌ها و اوصافی باشد که بتوان آن را منفعتی مورد حمایت قانونی با درجه‌ای کافی از قطعیت دانست و بر این اساس، استحقاق دریافت غرامت برای آن احراز شود. این امر می‌تواند از طریق رابطه قراردادی یا، در برخی موارد، بر پایه سوابق و تاریخچه معاملات و دادوستدهای فی‌مابین تحقق یابد.[۵۵]

در موارد بعدی نیز خسارات تأخیر تأدیه به اصل مبالغ قابل پرداخت و روش محاسبه آن نیز بیان شده و دولت مسئول باید از عهده آن برآید. به‌منظور تحقق مسئولیت بین‌المللی دولت، عمل متخلفانه و نقض تعهد باید منجر به نقض الزامات حقوق بین‌الملل گردد. عمل متخلفانه باید قابلیت انتساب به دولت را به‌موجب حقوق بین‌الملل داشته باشد و نقض تعهد بین‌المللی محسوب شود.[۵۶] برای دولتی که به مسئولیت دولت دیگر استناد می‌کند، نشان دادن وقوع عمل متخلفانه کفایت می‌کند، منتهی اگر استنادکننده مطالبه خسارت نیز نماید، باید رابطه علیت بین عمل متخلفانه و وقوع خسارت را اثبات کند. در شرح ماده ٤٢ سند طرح مسئولیت دولت‌ها

---

۵۱. حدادی، پیشین، ۳۶۶.

۵۲. سید سلیمان تقوی‌نژاد، «آثار تحقق مسئولیت بین‌المللی دولت و موانع آن» (ارائه‌شده در کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی ـ اجتماعی، خوی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زرقان، مؤسسه آموزش عالی علامه خویی، ۳۱ خرداد ۱۳۹۷)

53. Cape Horn Pigeon

54. Sapphire

۵۵. علیرضا ابراهیم‌گل، مسئولیت بین‌المللی دولت؛ متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل، چاپ هشتم (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۲۱۷-۲۱۸.

٥٦. تقوی‌نژاد، پیشین.

گفته شده که استناد اقدامی با خصیصه به‌نسبت رسمی است و برای مثال شامل طرح دعوی علیه دولت یا شروع به رسیدگی به اقدامات دولت در داوری یا دادگاه بین‌المللی می‌شود. با این حال می‌تواند از طریق دیپلماتیک نیز حاصل شود و لزوم توسل به دادگاه خاص وجود ندارد. طرح مسئولیت دولت‌ها دو گروه را دارای سمت برای استناد شناخته است؛ نخست، دولت زیان‌دیده و دوم، دولت‌های غیر از دولت زیان‌دیده که دارای نفع حقوقی هستند.[۵۷]

کمیته حقوق بشر در تفسیر کلی شماره ۳۱ خود از میثاق بین‌المللی حقوق سیاسی و مدنی تصریح نموده است که تعهد به جبران خسارت نسبت به افرادی که حقوق میثاقی آنها نقض شده، تعهدی عام است؛ چه در رابطه با حقوق نقض‌شده و چه در رابطه با اشکال جبران خسارت. کمیته، که با موضوع تعیین محتوا و معنای بند ۳ ماده ۲ میثاق (حق دادخواهی مؤثر) مواجه بود، بر این نظر بود که افزون بر غرامت تصریح‌شده در مواد ۹(۵) و ۱۴(۶)، میثاق به‌طور کلی مستلزم پرداخت غرامت مناسب است. همچنین در موارد مقتضی، جبران خسارت می‌تواند شامل اشکال مختلفی ازجمله غرامت، اعاده به وضع سابق، جلب رضایت ـ مانند عذرخواهی یا تضمین عدم تکرار ـ اصلاح مقررات و رویه‌های مربوطه و نیز تعقیب قضایی مرتکبان نقض حقوق بشر باشد.[۵۸] از میان روش‌های جبران خسارت، پرداخت غرامت، معمول‌ترین روش جبران خسارت است. دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در مورد پرداخت غرامت جنگی از سوی ترکیه به روسیه در ۱۱ نوامبر ۱۹۱۲ همین نظر را داده است. مسئولیت‌های گوناگون کشورها، اختلاف اساسی با یکدیگر ندارند و معمولاً با پرداخت مبلغی پول رفع شده یا ممکن است رفع شوند؛ بنابراین زیان‌دیده نمی‌تواند علاوه بر غرامت، سایر اشکال جبران خسارت را نیز مطالبه کند.

۳-۲- حمایت دیپلماتیک دولت سوریه از کُردها

حمایت دیپلماتیک در آموزه‌های سنتی حقوق بین‌الملل به‌عنوان نهادی مطرح است که در چهارچوب آن، اگر به اتباع یک کشور در محدوده سرزمینی دولت دیگر خسارتی وارد شود که جبران نشود، دولت متبوع حق حمایت حقوقی از اتباع خویش را دارد.[۵۹] هرگونه اعتراض و شکایت به سوءرفتار یک دولت نسبت به اتباع و اموال دولت دیگر، نشانه توسل به حمایت سیاسی است که به‌تدریج در حقوق و روابط بین‌الملل توسعه یافته است. در هر تعریفی از حمایت

---

۵۷. سبحان طیبی، بهاره زمان‌پور و سجاد طیبی، «رویکرد طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها نسبت به نقض هنجارهای حقوقی و عدم پیروی معاهداتی»، پژوهش‌نامه حقوق فارس، ۲، ۵(۱۳۹۸)، ۹.

58. “General comment no. 31 [80], The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant”, 26 May 2004. https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2004/en/52451

۵۹. صابر نیاورانی و سیده ساناز ذبیحی شهری، «حمایت دیپلماتیک در قامت یک حق بشری: مطالعه رویه قضایی بین‌المللی و نقد طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل»، مطالعات بین‌المللی پلیس، ۶، ۲۲(۱۳۹۴)، ۲۰.

سیاسی، اقدام یک دولت برای جبران زیان وارده به یک تبعه حقیقی یا حقوقی آن در اثر عمل خلاف حقوق بین‌الملل دولت دیگر، وجود دارد.[۶۰]

نکته جالب‌توجه در بحث حمایت دیپلماتیک این است که حمایت دیپلماتیک حق تبعه نیست و دولت حق بر اعمال حمایت دیپلماتیک نسبت به تبعه خود دارد. این اصل برای نخستین بار حدود ۱۰۰ سال پیش از سوی دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری در قضیه «ماوروماتیس» تصریح شد.[۶۱] دیوان بین‌المللی دادگستری در قضایای بارسلونا تراکشن[۶۲]، برادران لاگراند[۶۳]، اونا و سایر اتباع مکزیکی[۶۴]، این اصل را توسعه داده است. در سال ۲۰۰۶ با تصویب طرح حمایت دیپلماتیک، نگاه سنتی به این اصل متحول شد و بیشتر جنبه حقوق بشری به خود گرفت تا از انحصار دولت‌ها خارج شود؛

یکی از شرایط اساسی اقدام به حمایت، وجود رابطه تابعیت میان زیان‌دیده و دولت حمایت‌کننده است. هنگامی‌که دولت متبوعِ شخص متضرر از مجاری حمایت دیپلماتیک، اجرای عدالت را در خصوص تبعه متضرر خویش در مقابل تابع مختلف به‌طور رسمی به عهده می‌گیرد، دعوی از سطح داخلی به سطح بین‌المللی منتقل شده و ادعای شخص به ادعای کشور متبوع تبدیل می‌شود و اختلاف، جنبه بین‌المللی پیدا می‌نماید. درواقع اختلاف بین‌المللی هنگامی بروز پیدا می‌کند که شخص متضرر به حمایت دیپلماتیک کشور متبوع خویش متوسل و دولت متبوع شخص متضرر نیز به اعمال حمایت دیپلماتیک خود بپردازد.

با توجه به نقض حقوق کُردها در سوریه توسط دولت ترکیه، که اقدامات نظامی انجام‌شده در درجه اول صلح و امنیت داخلی کشور سوریه را تهدید می‌کند و در درجه دوم، حمله نظامی علیه کُردها از مصادیق بارز نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه محسوب می‌شود، میشل باچلت کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل[۶۵]، در ۱۸ سپتامبر ۲۰۲۰ هشدار داد که وضعیت حقوق

---

۶۰. سید مصطفی میرمحمدی، «حمایت دیپلماتیک؛ قرائتی حقوق بشری و اسلامی»، حقوق بشر، ۹، ۱۷(۱۳۹۳)، ۹۱-۹۳.

۶۱. وحید بذار، «حمایت دیپلماتیک از تبعه در مقابل دیگر دولت متبوع او در حقوق بین‌الملل در پرتو اعلام حمایت دیپلماتیک بریتانیا از خانم نازنین زاغری»، مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۱، ۲(۱۳۹۹)، ۴۳۳.

62. International Court of Justice. Pleadings, Oral Arguments, Documents, Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (New Application: 1962) (Belgium v. Spain), Volume 1. The Hague: International Court of Justice, 1964. https://www.legal-tools.org/doc/69c9db/pdf/

63. "LaGrand (Allemagne c. Etats-Unis d'Amérique)", 27 JUIN 2001. https://www.icj-cij.org/fr/affaire/104

64. International Court of Justice. Order of 5 February 2003 in the Case Concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America). ICJ Reports 2003, General List No. 128. The Hague: International Court of Justice, 5 February 2003. https://www.legal-tools.org/doc/b40052/pdf/

65. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)

بشر در مناطقی از شمال، شمال غرب و شمال شرق سوریه که تحت کنترل نیروهای ترکیه و گروه‌های مسلح وابسته به آن هستند، مطلوب نیست و خشونت و جنایات گسترده در این مناطق جریان دارد.[٦٦] با وجود اینکه نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی علیه غیرنظامیان در سرتاسر سوریه ادامه دارد، دفتر حقوق بشر سازمان ملل در سوریه[٦٧] الگوی هشداردهنده‌ای را در مورد نقض شدید در این مناطق ازجمله در عفرین، رأس العین و تل ابیض که افزایش قتل‌ها، آدم‌ربایی، انتقال غیرقانونی مردم، توقیف زمین و املاک و اخراج‌های اجباری ثبت شده است را ارائه کرد. همچنین گروه‌های مسلح وابسته به ترکیه بدون اینکه ضرورت آشکار نظامی وجود داشته باشد، خانه‌ها، زمین‌ها و سایر املاک شخصی و تجاری مردم را ضبط و تاراج کرده و بسیاری از آنها را با خانواده‌های خود اشغال کرده‌اند. لذا دولت سوریه موظف است نسبت به انتقال رسیدگی حقوقی از سطح داخلی به بین‌المللی در راستای حفظ صلح و امنیت داخلی و پیگرد قانونی جرایم بین‌المللی و ارتکابی دولت ترکیه علیه کُردهای سوریه و همچنین به‌منظور شناسایی این حقوق نقض‌شده از سوی جامعه جهانی، حمایت دیپلماتیک خود را از اتباع کُرد به عمل آورد.[٦٨]

۳-۳- حق اقامه دعوی در مراجع بین‌المللی علیه ترکیه

با نقض قواعد اولیه مورد حمایت نظام بین‌المللی، مسئولیت بین‌المللی به‌عنوان قواعد ثانویه و فرعی تضمین‌بخش قواعد اولیه برای تحقق اهداف اساسی چون بازدارندگی و جبران پا به عرصه وجود می‌نهند. دادگاه‌های ملی و فراملی به‌عنوان سازکارهای تحقق‌بخش این قواعد ثانویه مورد شناسایی نظام بین‌المللی قرار گرفته‌اند.[٦٩]

دولت ترکیه بابت اقدامات متخلفانه سربازان خود و همچنین سربازان ارتش آزاد سوریه (به جهت آنکه بر آنها کنترل مؤثر در صحنه عملیات نظامی دارد)، دارای مسئولیت مدنی بین‌المللی است و می‌بایست مطابق مواد ۳۳ تا ۳۷ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، به طرق مناسب، جبران خسارت کند. در همین حال افرادی نیز که مرتکب آن اقدامات متخلفانه ازجمله کشتن غیرنظامیان و اسرای جنگی شده‌اند، به دلیل ارتکاب جنایت جنگی، مسئولیت کیفری

---

66. “Syria: Violations and abuses rife in areas under Turkish-affiliated armed groups - Bachelet”, 18 September 2020. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/syria-violations-and-abuses-rife-areas-under-turkish-affiliated-armed-groups

٦٧. سازمان ملل به‌طور متمرکز دفتر حقوق بشر ندارد، بلکه کمیساریای علی حقوق بشر است که زیر نظر دبیرکل است. البته سازمان ملل معمولاً در مناطق بحرانی یا جنگ‌زده، دفاتر حقوق بشر را ایجاد می‌کند. ازجمله دفتر حقوق بشر در سوریه، در عراق و افغانستان و... .

٦٨. البته اختلافات حقوقی در حوزه تابعیت از سوی دولت مرکزی بر کردهای سوریه از زمان‌های دور در جریان است.

٦٩. سید قاسم زمانی، حقوق سازمان‌های بین‌المللی: شخصیت، مسئولیت، مصونیت (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸)، ۱۲۳.

بین‌المللی دارند. به این معنا که جامعه بین‌المللی موظف است نسبت به تعقیب و مجازات آن جنایتکاران اقدام کند. انتشار گزارش‌های موثق حکایت از این واقعیت دارد که جنایات جنگی روی‌داده و حتی در موارد زیادی مرتکبان این جنایات که فیلم و یا تصاویر آنها منتشر شده، شناسایی نیز شده‌اند و عمده این افراد، بقایای فراریان داعش هستند که به ارتش آزاد سوریه پیوسته و به مناطق کردنشین حمله کرده‌اند. نهادهای صلاحیت‌دار و مسئول جهت محاکمه مرتکبان جنایات جنگی عبارت‌اند از[۷۰]:

- محاکم کیفری دولت محل ارتکاب این جنایات: محاکم کیفری سوریه و تشکیلات خودگردان کرد سوریه از صلاحیت محاکمه این جنایتکاران در صورت دستگیری آنها و یا تسلیم این اشخاص به محاکم مذکور برخوردار هستند.

- محاکم کیفری دولت ترکیه: مطابق مقررات کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی، هر دولتی که سربازان آن کشور و یا نیروهای تحت فرمان او، مرتکب جنایات جنگی شوند، موظف است یا خود آنها را محاکمه نماید و یا آنها را به دولتی تحویل دهد که مایل و قادر به محاکمه آنهاست.

- محاکم کیفری تمامی دولت‌ها: محاکم کیفری هر دولتی نیز که از اعمال صلاحیت جهانی در تعقیب جنایتکاران بین‌المللی حمایت می‌کند، نیز می‌تواند در صورت دسترسی به مرتکبان این جنایات جنگی، آنها را محاکمه نماید.

- تشکیل دادگاه ویژه رسیدگی به جنایات بین‌المللی توسط سازمان ملل متحد: آخرین شیوه برای محاکمه مرتکبان جنایات جنگی، تأسیس دادگاه ویژه است. لازم به ذکر است که دولت‌های سوریه و ترکیه به اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری (ICC) ملحق نشده‌اند لذا امکان محاکمه مرتکبان این جنایات در ICC وجود ندارد، مگر آنکه دولت سوریه به‌موجب بند ۳ ماده ۱۲ اساسنامه این دادگاه، به‌صورت خاص اعمال صلاحیت دیوان را در این ارتباط اجازه دهد.

در شرایط فعلی با توجه به عدم فراهم بودن بستر لازم به جهت محاکمه مجرمان بین‌المللی توسط محاکم کیفری دولت محل ارتکاب این جنایات، همچنین با توجه به شرح جزئیات جرایم ارتکابی و احراز مسئولیت دولت ترکیه نسبت به جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت (نقض فاحش حقوق بشردوستانه کردهای سوریه)، شاید امکان تأسیس دادگاه ویژه رسیدگی به جنایات بین‌المللی توسط سازمان ملل متحد، بیانگر تأکید و تعهد مجدد جامعه بین‌المللی در مبارزه با بی‌کیفرمانی باشد.

---

۷۰. ستار عزیزی، «ضرورت تشکیل دادگاه ویژه رسیدگی به جنایات بین‌المللی روی (داده در تجاوز ترکیه به شمال شرق سوریه»، نشریه حقوقی ماف، (۱۳۹۸). قابل دسترسی در:

https://mafjournal.com/category/public-rights

همچنین کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد از جنایاتی که توسط نیروهای ترکیه یا گروه‌های مسلح تحت حمایت ترکیه در جریان حملات مختلف علیه کُردهای سوریه به‌ویژه عملیات «چشمه صلح» انجام شده، گزارش داده است. ادعاها شامل حملات علیه غیرنظامیان و تأسیسات غیرنظامی، اعدام‌های غیرقانونی و شکنجه و بدرفتاری است.[۷۱]

دولت‌های ثالث می‌توانند با اعمال صلاحیت جهانی، اقدامات مجرمانه علیه مجرمان مدنظر را دنبال کنند. جرایم تحت قوانین بین‌المللی شامل اعدام‌های غیرقانونی، شکنجه و سایر بدرفتاری‌ها، خشونت جنسی و جنایات جنگی است. مسئولیت کیفری فردی ممکن است از راه‌های مختلفی ازجمله ارتکاب مادی، دستور یا مسئولیت برتر انجام شود. این به آن معناست که نه‌تنها سربازان زمینی یا خلبانان هواپیما می‌توانند به جرایم طبق قوانین بین‌المللی محکوم شوند، بلکه همچنین مافوق آنها که از ارتکاب چنین جرایمی جلوگیری نکرده‌اند، نیز محکوم می‌شوند. مسئولیت کیفری فردی حتی ممکن است به جرم تجاوز طبق حقوق بین‌الملل عرفی به رئیس‌جمهور ترکیه، اردوغان و همچنین سایر مقامات سطح بالا که در برنامه‌ریزی، آماده‌سازی، آغاز یا اجرای حملات نظامی همچون عملیات «چشمه صلح» مشارکت دارند، تعلق بگیرد یا طبق ماده ۸ از اساسنامه رم، شورای امنیت باید موضوع را به دادگاه کیفری بین‌المللی ارجاع دهد.

کشورهای ثالث دارای تعهداتی هستند، نظیر اینکه از احترام به حقوق بشردوستانه بین‌المللی اطمینان پیدا کنند، طبق قواعد حقوق مسئولیت بین‌المللی از کمک به عملیات نظامی ترکیه خودداری کرده و برای پایان دادن به نقض جدی هنجارهای محرمانه حقوق بین‌الملل (قواعد آمره) ازجمله منع تعرض، همکاری کنند. اقدام مشخصی در این راستا که توسط برخی از کشورها اتخاذ شده، توقف انتقال اسلحه و تجهیزات نظامی به ترکیه است. اگرچه در زمان نگارش به نظر می‌رسد که آتش‌بس برقرار باشد، اما هنوز احتمال آغاز دوباره درگیری‌ها وجود دارد؛ بنابراین بسیار مهم است که همه طرف‌های درگیر و همچنین کشورهای ثالث بدانند که تعهدات قانونی قابلِ‌اجرا چیست و آنها را بر این اساس مورد توجه قرار دهند و اجرا کنند. این اقدام علاوه بر آنکه درخواست‌های انتقام را خاموش می‌سازد، سوابق مستند و معتبری از فجایع را گردآوری می‌کند تا نسل‌های آینده کاملاً از واقعیت‌ها باخبر شوند و قربانیان را یاد نمایند.

نتیجه‌گیری

حقوق بین‌الملل هنگامی می‌تواند در چهارچوب‌های نظام‌مند خود موفق باشد که کنوانسیون‌ها و قراردادهای حقوقی بین‌المللی در یک بستر مناسب و مساعد بین‌المللی مورد عمل قرار گیرند

71. The Guardian, “Kurdish Politician among Nine Civilians Shot Dead by Pro-Turkey Forces in Syria”. https://www.theguardian.com/world/2019/oct/13/female-kurdish-politician-among-nine-civilians-killed-by-pro-turkey-forces-in-syria-observers-say

و تعارضات حقوقی در سطح جامعه جهانی برطرف شود و اصول کلی حقوق بین‌الملل نیز باید نه‌تنها حافظ صلح میان دولت‌ها، بلکه میان بشریت و آینده آن باشد. حقوق بین‌الملل در برزخ دو وضعیت فعلی، حاکمیت بی‌چون‌وچرای دولت‌ها و تلاش برای شناسایی و نهادینه کردن ارزش‌های معطوف به اعتلای روح انسانیت در روابط میان تابعان حقوق بین‌الملل قرار دارد.

نظام حقوق بین‌الملل معاصر، ریشه در اندیشه‌های امانوئل کانت[۷۲] فیلسوف قرن هجدهم دارد. برعکس تئوری حقوق بین‌الملل سنتی که صرفاً به حقوق و تکالیف دولت‌ها می‌پردازد، کانت، حاکمیت و مشروعیت بین‌المللی دولت را در گرو این می‌داند که آیا دولت جمعیت خود را از نظر سیاسی اداره می‌کند یا خیر. تئوری کانت درباره حقوق بین‌الملل، مفهومی نو از حاکمیت دولت ارائه می‌دهد که به مشروعیت داخلی آن بستگی دارد؛ یعنی هدف اصلی برپایی دولت و حکومت آن است که به اعضای تشکیل‌دهنده یعنی فرد انسانی خدمت کند، از آنها حمایت کند و برای آنها سودمند باشد. هدف و غایت حقوق بین‌الملل نیز باید همین باشد؛ یعنی خدمت به انسان‌ها و نه صرفاً اجزاء تشکیل‌دهنده حقوق بین‌الملل، یعنی دولت‌ها و حکومت‌ها. بر اساس این نگاه، اخلاق بر سیاست حکم می‌راند و انسان‌ها بالذات غایت محسوب می‌شوند. یکی از ویژگی‌های فلسفه کانت، گرایش جهانشهری اوست، به این معنا که حقوق بشر نمی‌تواند محدود به مناسبات داخلی یک کشور باشد. از منظر کانت «حقوق بین‌الملل در عرصه بین‌المللی و اجرای عدالت در داخل کشور، در بنیاد با یکدیگر مرتبط هستند.[۷۳] کانت درنهایت خواهان یک «جامعه شهروند جهانی» است که از طریق چنین نهادی است که می‌توان با جلوگیری از نقض حقوق بین‌الملل (که به سبب آن مخاصمات بین‌المللی، موجب جرایم بین‌المللی می‌گردد)، نائل آمد.

قواعد آمره و تعهداتی که در قبال جامعه بین‌المللی در کل وجود دارد، مهم‌ترین قواعد و تعهداتی هستند که نقض آن، اثراتی بر دولت ثالث می‌گذارد. این نقض‌ها اغلب مشتمل بر تخلفات حقوق بشری هستند. کمیسیون حقوق بین‌الملل در تفسیر شماره سوم ماده ٤٠ طرح پیش‌نویس خود راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها مقرر می‌دارد که «تعهدات مذکور در ماده ٤٠ از آن دسته قواعد رفتاری ماهوی ناشی می‌شوند که یک سری اعمال را به دلیل آنکه تهدیدی بر بقای دولت‌ها و اتباعشان و مهم‌ترین ارزش‌های اساسی انسانی محسوب می‌شوند، غیرقابل تحمل می‌داند.» همچنین بر اساس بند دوم ماده ٤١، دولت‌ها نباید وضعیتی را که با نقض جدی ایجاد شده است، به رسمیت شناخته و قانون محسوب دارند و کمک و یا مساعدت برای

72. Immanuel Kant

۷۳. فرفاندو تسون، فلسفه حقوق بین‌الملل، ترجمه محسن محبی (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی، ۱۳۸۸)، ۲۳.

حفظ یا تداوم آن وضعیت غیرقانونی محسوب خواهد شد. بلکه مطابق بند اول همین ماده باید برای پایان بخشیدن به نقض‌های جدی ایجادشده، به‌صورت قانونی با سایر دولت‌ها همکاری نمایند.[۷۴] بند ۳ ماده ۱ منشور سازمان ملل متحد، با اشاره به اصل بنیادین حمایت جهان‌شمول از حقوق بشر مقرر می‌دارد که «[هدف ملل متحد] حصول همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی با خصوصیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا بشردوستانه و پیشبرد احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین برای همه بدون تبعیض از هر حیث است.»، علاوه بر این طبق مواد ۵۵ و ۵۶ منشور، سازمان باید احترام جهان‌شمول به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین برای همه را ارتقا دهد و این مهم باید از طریق اقدام مشترک و جداگانه در همکاری با سازمان انجام گیرد.

لذا دولت سوریه در ابتدا در قالب حمایت دیپلماتیک و دیگر دول عضو سازمان ملل متحد در قالب تعهدات فراسرزمینی و پیشبرد اهداف سازمان مبنی بر حمایت از صلح و امنیت بین‌الملل، باید در برابر این نقض فاحش مقررات حقوق بین‌الملل به‌صورت عملی و آشکار که وجدان عمومی همه جامعه بین‌المللی را برمی‌انگیزد، ایستاده و متجاوز را وادار به عقب‌نشینی از سوریه کنند. شمال سوریه در آستانه یک فاجعه انسانی و پاک‌سازی قومی قرار گرفته و صرف اعلام محکومیت دولت ترکیه، مانع از کشتار مردم غیرنظامی بی‌گناه و تغییر ترکیب جمعیتی آن منطقه و بازگشت سوریه و عراق به سال‌های سیاه حضور داعش نمی‌شود. تمامی دولت‌ها بر اساس منشور ملل متحد و «طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در مقابل اقدامات متخلفانه بین‌المللی مصوب ۲۰۰۱» موظف‌اند برای پایان بخشیدن به هرگونه نقض جدی مقررات آمره حقوق بین‌الملل از طریق تدابیر قانونی همکاری کنند. امروز فقط امنیت و آسایش کُردها در معرض خطر نیست، بلکه امنیت تمام خاورمیانه و کل جامعه بین‌المللی در معرض خطر قرار گرفته است. اگرچه شورای امنیت سازمان ملل تاکنون دو بار برای این موضوع تشکیل جلسه داده است که بار اول با همراهی روسیه و ایالت متحده بوده و بار دوم روسیه به‌تنهایی مانع از ذکر تقاضای آتش‌بس در بیانیه شورا شد، درنهایت بیانیه شورای امنیت تنها به ابراز نگرانی از پیامدهای انسانی حمله به شمال سوریه محدود شد که به نظر می‌رسد هدف دولت روسیه حمایت از دولت ترکیه و ناامیدی کُردهای سوریه از انجام اقدام مؤثر از سوی جامعه بین‌المللی در کمک‌رسانی به آنهاست.

کُردهای سوریه هرگز نه ادعای دولت مستقل نموده‌اند و نه نیروی مسلح به کار برده‌اند، اما جنبش سیاسی کُرد که به دلیل اعتراض به قوانین تبعیض نژادی توسط رژیم سوریه به‌شدت

74. For the commentary to the article, see: Report of the International Law Commission on the Work of Its Forty-Seventh Session (2 May–21 July 1995). Official Records of the General Assembly, Fiftieth Session, Supplement No. 10 (A/50/10). New York: United Nations, 1995, 149-173.

سرکوب شده، به انقلاب ملحق شدند. به این ترتیب کُردها در حمایت مسلحانه کردستان سوریه و آزادی کوبانی شرکت کردند. با وجود این و علی‌رغم اختلافاتشان، همواره از رویکرد یک قرارداد اجتماعی تضمین‌کننده حقوق برابر برای اقلیت‌ها دفاع کرده‌اند. آینده کُردهای سوریه همانند یک معادله چندمجهولی است. درواقع دو عامل، ساختار سیاسی ـ ارضی کُردها را سست می‌کند؛ اولی، مربوط به پراکندگی صحنه سیاسی کُردهاست که در نظام داخلی آنهاست؛ دومی، خارجی است و مربوط به محیط ژئوپلیتیک و استراتژیک سرزمین‌های کُرد سوریه است، یعنی نقشی که در سال‌های آینده بازیگران دیگر در درگیری سوریه ایفا می‌کنند. همچنین ترکیب اجتماعی و مذهبی سوریه پرسش‌های زیادی را بی‌پاسخ می‌گذارد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابراهیم‌گل، علیرضا. مسئولیت بین‌المللی دولت؛ متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل. چاپ هشتم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵.
- بذار، وحید. «حمایت دیپلماتیک از تبعه در تقابل دیگر دولت متبوع او در حقوق بین‌الملل در پرتو اعلام حمایت دیپلماتیک بریتانیا از خانم نازنین زاغری». مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۱، ۲(۱۳۹۹)، ۴۳۱-۴۴۸.
- تسون، فرفاندو. فلسفه حقوق بین‌الملل. ترجمه محسن محبی. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی، ۱۳۸۸.
- تقوی‌نژاد، سید سلیمان. «آثار تحقق مسئولیت بین‌المللی دولت و موانع آن». کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی ـ اجتماعی، خوی: دانشگاه آزاد اسلامی واحد زرقان، مؤسسه آموزش عالی علامه خویی، ۳۱ خرداد ۱۳۹۷.
- حدادی، مهدی. «تعهد به جبران خسارت دولت در برابر فرد در حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت». مجله حقوق خصوصی، ۱۱، ۲(۱۳۹۳)، ۳۵۹-۳۸۳.
- راعی، مسعود. «کنترل کلی یا کنترل مؤثر عاملی برای تحقق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها؟». فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹، ۳(۱۳۸۸)، ۱۵۱-۱۶۴.
- زمانی، سید قاسم. بیست و یک گفتار در حقوق بین‌الملل بشر. تهران: خرسندی، ۱۳۹۵.
- زمانی، سید قاسم. حقوق سازمان‌های بین‌المللی: شخصیت، مسئولیت، مصونیت. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۸.
- شریفی طرازکوهی، حسین. «مسئولیت دولت‌ها در قبال اعمال ناقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی». فصلنامه آفاق امنیت، ۴، ۱۲(۱۳۹۰)، ۶۷-۹۵.
- طیبی، سبحان، بهاره زمان‌پور و سجاد طیبی. «رویکرد طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها نسبت به نقض هنجارهای حقوقی و عدم پیروی معاهداتی». پژوهش‌نامه حقوق فارس، ۲، ۵(۱۳۹۸)، ۲۶-۲۹.
- فلک، دیتر. حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه. ترجمه سید قاسم زمانی و دیگران. چاپ چهارم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵.
- میرمحمدی، سید مصطفی. «حمایت دیپلماتیک؛ قرائتی حقوق بشری و اسلامی». حقوق بشر، ۹، ۱۷(۱۳۹۳)، ۹۱-۱۱۴.
- ناصری لاریجانی، نغمه. «تعامل میان حقوق معاهدات و حقوق مسئولیت بین‌المللی در توجیه عدم ایفای تعهدات بین‌المللی». مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۷، ۴۲(۱۳۸۹)، ۲۳۳-۲۵۶.
- نگوین، کک دین، پاتریک دییه و آلن پله. حقوق بین‌الملل عمومی. ترجمه حسن حبیبی. تهران: اطلاعات، ۱۳۸۳.

- نیاورانی، صابر و سیده ساناز ذبیحی شهری. «حمایت دیپلماتیک در قامت یک حق بشری: مطالعه رویه قضایی بین‌المللی و نقد طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل». مطالعات بین‌المللی پلیس، ٦، ٢٢(١٣٩٤)، ٢٧-٦٢.

- والاس، ربکا. حقوق بین‌الملل. ترجمه سید قاسم زمانی و مهناز بهراملو. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۲.

ب) منابع انگلیسی

- "African [Banjul] Charter on Human and Peoples' Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58(1982), entered into force Oct. 21, 1986". Available at: https://hrlibrary.umn.edu/instree/z1afchar.htm

- "Convention contre la torture et autres peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants". Entrée en vigueur: le 26 juin 1987. conformément aux dispositions de l'article 27 (1), Article 14. https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading

- "General comment no. 31 [80], The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant". 26 May 2004. https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2004/en/52451

- "LaGrand (Allemagne c. Etats-Unis d'Amérique)", 27 JUIN 2001. https://www.icj-cij.org/fr/affaire/10

- "Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, 23 April - 1 June and 2 July - 10 August 2001, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No.10". Yearbook of the International Law Commission, II, 2(2001), 1-208. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_10.pdf

- "Syria: Violations and abuses rife in areas under Turkish-affiliated armed groups - Bachelet". 18 September 2020. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/syria-violations-and-abuses-rife-areas-under-turkish-affiliated-armed-groups

- Adana Agreement (Agreement between the Republic of Turkey and the Syrian Arab Republic on Security Cooperation). signed October 20, 1998. Adana, Turkey. Available at:http://syriatruth.info/Portals/0/adana_syrian_turkish_agreement_full_english_version_1.pdf

- Ago, Roberto. "Third Report on State Responsibility". *Yearbook of the International law Commission*, II, 1(1971), 199-274.

- Alder, Murray Colin. "The Origin in International Law of the Inherent Right of Self-Defence and Anticipatory Self-Defence". *the Western Australian Jurist*, 115(2011), 117-127.

- Amnesty International. "Syria: Damning evidence of war crimes and other violations by Turkish forces and their allies". Press Release, October 18, 2019.

- Article 29 - Territorial scope of treaties: Unless a different intention appears from the treaty or is otherwise established, a treaty is binding upon each party in respect of its entire territory. See: Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

- Bird, Annie. "Thired State Responsibility for Human Rights Violations". *European Journal of International Law*, 21, 4(2010), 883-900. https://doi.org/10.1093/ejil/chq066

- Chirwa, Danwood Mzikenge. “The Doctrine of State Responsibility as a Potential Means of Holding Private Actions Accountable for Human Rights”. *Melbourne Journal of International Law*, 5(2004), I-VII.
- Greenwood, Christopher. “Self-Defence”. Max Planck Encyclopedia of Public International Law, (2011). Available at: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e401?Prd=EPIL
- Human Rights Journalism. “New Evidence Pointing to Ahrar al-Sharqiya’s Responsibility for Field Executions in Suluk during “Operation Peace Spring”. 2020. Available at: https://stj-sy.org/en/new-evidence-pointing-to-ahrar-al-sharqiyas-responsibility-for-field-executions-in-suluk-during-operation-peace-spring/
- International Committee of the Red Cross. “Commentary of 2016 Article 3: Conflicts not of an international character (ICRC Commentary 1987)”. 2016. Available at: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/article-3/commentary/2016
- International Court of Justice. “Reports of Judgments. Advisory Opinions and Orders: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)”. 1986. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf
- International Court of Justice. Order of 5 February 2003 in the Case Concerning Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America). ICJ Reports 2003, General List No. 128. The Hague: International Court of Justice, 5 February 2003. https://www.legal-tools.org/doc/b40052/pdf/
- International Court of Justice. Pleadings, Oral Arguments, Documents, Case Concerning the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (New Application: 1962) (Belgium v. Spain). Volume 1. The Hague: International Court of Justice, 1964. https://www.legal-tools.org/doc/69c9db/pdf/
- Martyn, Angus. “The Right of Self-Defence under International Law: The Response to the Terrorist Attacks of 11 September”. February 2001. https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/right-self-defence-under-international-law-response-terrorist
- Mazzeschi, R. P. “Reparation Claims by Individuals for State Breaches of Humanitarian Law and Human Rights: An Overview”. *Journal of International Criminal Justice*, 1(2003), 339-347.
- Mignot-Mahdavi, Rebecca. “On the Illegality of the Turkish Offensive in Syria”. 2019. Available at: https://www.asser.nl/news/blog-post-on-the-illegality-of-the-turkish-offensive-in-syria
- OHCHR Report. “Syria: Monthly Human Rights Digest: Between a Rock and a Hard Place - Civilians in North-western Syria”. 30 Jun 2018. Available at: https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-monthly-human-rights-digest-june-2018
- OHCHR. “International Covenant on Civil and Political Rights”. 16 December 1966. Available at: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
- OHCHR. “Press briefing note on Syria”. 2019. Available at: https://www.ohchr.org/en/press-briefing-notes/2019/10/press-briefing-note-syria
- Report of the International Law Commission on the Work of Its Forty-Seventh Session (2 May–21 July 1995). Official Records of the General Assembly, Fiftieth Session, Supplement No. 10 (A/50/10). New York: United Nations, 1995, 149-173.

- Sassoli, Marco. “State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law”. *International Review of the Red Cross*, 84, 846(2002), 401-434.
- Schwager, Elke. “The Right to Compensation for Victims of an Armed Conflic”. *Chinese Journal of International Law*, 4, 2(2005), 417-439.
- Syrians for Truth and Justice. “Fighters or Kurdish Red Crescent Volunteers?”. February 18, 2020. Available at: https://stj-sy.org/en/fighters-or-kurdish-red-crescent-volunteers
- The Guardian. “Kurdish Politician among Nine Civilians Shot Dead by Pro-Turkey Forces in Syria”. https://www.theguardian.com/world/2019/oct/13/female-kurdish-politician-among-nine-civilians-killed-by-pro-turkey-forces-in-syria-observers-say
- The Syrian Observatory For Human Rights. “12 Bodies were Found outside the City of Adra”. 2013. Available at: https://www.syriahr.com/en/3965/
- United Nations Human Rights, “Darker and More Dangerous: High Commissioner Updates the Human Rights Council on Human Rights Issues in 40 Countries”, 2017. Available at: https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2017/09/darker-and-more-dangerous-high-commissioner-updates-human-rights
- United Nations. “Turkey’s Military Operation Has Displaced Thousands of Civilians, Worsened Syria’s Dire Humanitarian Crisis, Top Official Warns Security Council”. 24 October 2019. Available at: https://press.un.org/en/2019/sc13994.doc.htm

ج) وب‌سایت‌ها

- خبرگزاری مهر. «توافق آدانا و لزوم مقابله با تروریسم؛ تحریف تعهدات به سبک اردوغان». ۲٤ مهر ۱۳۹۸. قابل دسترسی در:

mehrnews.com/xQnMK

- عزیزی، ستار. «ضرورت تشکیل دادگاه ویژه رسیدگی به جنایات بین‌المللی روی داده در تجاوز ترکیه به شمال شرق سوریه»، نشریه حقوقی ماف، (۱۳۹۸). قابل دسترسی در:

https://www.mafjournal.com/category/public-rights/27/Apr/2022

- نیکبخت، صالح. «تجاوز به سوریه برای پاک‌سازی قومی». روزنامه شرق، چهارشنبه ۲٤ مهر ۱۳۹۸، شماره ۳۵۵۱. قابل دسترسی در:

https://www.sharghdaily.com/fa/tiny/news-791135